

akif kurtuluş “ukde” konuşma çerçevesi

akif kurtuluş

aslen çamlılıhemşinli bir ailenin çocuğu olarak 1959 yılında ankara’ da doğdu. babası maden mühendisi *celal kurtuluş*, annesi ev hanımı *nermin kurtuluş*’tur. babasının görevi nedeniyle 1964’ te kadar artvin’e bağlı murgul ilçesinde yaşayan kurtuluş, ilkokulu ankara’da, orta okulu antalya’da lise öğrenimini seydişehir’de tamamladı. ankara üniversitesi hukuk fakültesi’nden 1981 yılında mezun oldu. 1983’ten itibaren serbest avukatlık, ayrıca işçi sendikalarında hukuk danışmanlığı yaptı.

şiiirleri, şiir eleştirileri ve denemeleri 1981 yılından itibaren türkiye yazıları, yarın, üç çiçek, tan, yazko edebiyat, yeni düşün, edebiyat dostları, edebiyat ve eleştiri gibi gazete ve dergilerde yayımlandı. 1981 yılında yarın dergisinin, 1987 yılında edebiyat dostları dergisinin kurucuları arasında da yer almıştır.

dilsel ve imgesel yapı özellikleri bakımından II. yeni şiirinden etkilendi. eleştirmenler, onun şiirlerinin, ikinci yeni’nin toplumdan kopuk olduğu yönündeki algının kırılmasında önemli bir rol oynadığını belirtir. şiirleri genellikle sorgulayıcı, muhalif bir üslup taşır ve okuru sarsmayı hedefler. ilk şiir kitabı **yalan şiirler** 1983 yılında yayımlandı. 12 eylül darbesi’ni 1989’da yayımlanan ikinci şiir kitabı **tören provası**’ndaki şiirlerine askeri ve hukuksal terminolojisiyle yansıttı.

şiir kitaplarının yanı sıra 1998 yılında **politika ve sanat/ekim devrimi** (1917-1932) araştırma kitabıyla, **romantik korno** adlı deneme kitabını, 2000 yılında da harita metod defteri adlı deneme kitabını yayımladı.

2005 yılında şiir kitaplarını tek kitapta topladı ve “**akik**” adı altında topladığı şiirlerini de ekleyerek “**herkes gitmiş**” adıyla toplu şiirlerini yayımladı. bu kitabı ile 2005 behçet necatigil şiir ödülü’nü *betül tarıman* ile paylaştı. son şiir kitabı **hayat, saat farkıyla** adlı şiir kitabı 2017 yılında yayımlandı.

2007 yılı boyunca haftalık düzenli olarak birgün gazetesinde yazılar yayımlayan kurtuluş’un hukuki makale, deneme ve incelemeleri, çağdaş hukuk, türk-iş, güncel hukuk, hukuk gündemi, ankara barosu dergisi’nde yayımlanmış; foto muhabirleri derneği yayın organında gazeteci - işveren ilişkileri üzerine görüş ve makaleler yazmıştır.

şair ece ayhan’ın akif kurtuluş’a yazdığı mektuplar 2011’de **kardeşim akif** adıyla yayımlandı. beş şiir kitabının ardından kurtuluş’un ilk romanı mihman, 2012’de yayımlandı. 15 karakterin anlatımlarından, iç seslerinden oluşan romanda polisiye öykünün yanı sıra kürt meselesini ele aldı. ikinci romanı **ukde** ise 2014 yılında yayınlanmıştır. romanlarının her ikisi de türkiye’nin yakın tarihine ve toplumsal hafızasına dair derin izler taşımaktadır.

eserleri

şiir: yalan şiirler (1983); tören provası (1989); kırgınlıklar galası (1997); herkes gitmiş (2005); hayat, saat farkıyla (2017)

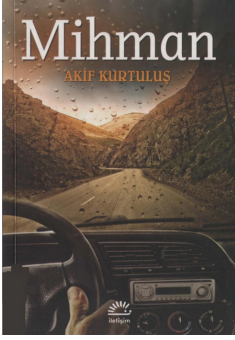
roman: mihman (2012), ukde (roman) (2014)

araştırma: politika ve sanat/ekim devrimi (1917-1932)

deneme: romantik korno (1998); harita metod defteri (2000)

romanları

mihman*

kürt sorununu kürt olmayan birisi tarafından ele alınmış olması bakımından edebiyat çevrelerinde önemli bir etki yaratmıştır. roman, orta yaşlı bir avukatın van'da kaçırılması etrafında şekillenir. an-cak sadece bir polisiye gerilim öyküsü olarak düşünülmemelidir. kırk yılı aşkın zamandır türkiye'-nin gündeminden düşmeyen kürt sorunu'nu ve bu sorunun bireylerin ruh dünyalarında açtığı derin yaraları merkeze alarak irdeler. yazar, güncel olaylara, sokak ve mekân isimlerine, hatta maç skorlarına kadar ayrıntılı göndermelerle metni gerçeklikle ilişkilendirir. 15 farklı karakterin iç sesi ve anlatımıyla ilerleyen çok anlatıcılı bir yapıya sahip romanda, kullanılan bu teknik sayesinde aynı olaylar farklı gözlerden görülür, anlatıcılar birbirlerinin bıraktığı boşluklar doldurulur. romanın yapısal özellikleri itibariyle, william faulkner'ın döşeğinde ölürken romanını andırdığı belirtilir.

romandaki iki önemli karakterden ilki **avukat**'tır. geçmişte sol hareketin içinde yer almış, edebiyata ve futbola (*fenerbahçe taraftarıdır*) meraklı, gelgitli bir aşk hayatı olan, içe dönük ve yorgun bir adamdır. ikincisi ise **müdür** adıyla adlandırılan sıra dışı bir istihbaratçıdır. avukat'la benzeşen yönleri (*içkiye düşkünlük, kaçak ilişkiler*) vardır ve “muzip ve uçarı ruhlu” bir kişi olarak çizilmiştir. dil ve üslup özellikleri itibariyle eleştirmenler, romanda tek bir gereksiz cümlemin bile bulunmadığını ve her karakterin kendine özgü bir dil, argo ve hassasiyetle konuşturulduğunu vurgularlar. yazarın şiir deneyiminin düzyazıdaki bu başarıya katkı sağladığı düşünülmektedir .

ukde**

yazarın ikinci romanı olan ukde, 1915 ermeni tehciri gibi tarihi bir travmayı, bunun bireyler ve kuşaklar üzerindeki etkileriyle ele alan bir romandır. roman, anadolu topraklarında 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yaşanan büyük altüst oluşların, özellikle de ermeni halkının uğradığı kıyımların bireylerin ruh dünyasında bıraktığı izleri sorgular.

kitap; “şüphe”, “utanç” ve “yalan” adlı üç ana bölümden oluşur ve bu kavramlar etrafında şekillenir. temelde, geçmişte açılan bir “yara”nın üzerinin kapatılmasının ve bunun kuşaklar boyunca nasıl bir “ukde”ye (*düğüm, iç sıkıntısı*) dönüştüğünün hikayesidir. yapıt, birbiriyle eklemelenmiş iki ana hikaye üzerinden ilerler. bir yanda, kocasının yıllar önce yazdığı bir günlüğü tesadüfen bularak okuyan, **cavidan** adında bir kadın hakim, diğer yanda ise ölüm döşeğindeki büyük halasının sırlarına ortak olan **gurbet** adında genç bir doktor bulunmaktadır. bu iki karakterin yolları cavidan'ın çocukluk arkadaşı “hemşire” dediği hukukçu **hamiyet**'in, gençliğinde yaşadığı sonu hüsrarla bitmiş bir aşkın ardından ileri yaşında tanışıp hoşlandığı **ahmet**'le nikâhlandığı sırada kesişir. gurbet ahmet'in kızıdır. nikâh sonrası bu iki insanın sivrihisar'da şekillenen geçmişe yaptıkları bir yolculuk sırasında hikâyelerini paylaşırlar. romanda aktif olarak yer almayan ahmet sivrihisarlı “bir” hidayet'in kendi soydaşlarını ihbar ederek “hidayete ermiş” bir ermeninin oğludur ve hala bunu dile getirene kadar gurbet'in bu gerçeklikten haberi yoktur. ihanetinin bedelini canıyla ödese de, geride bıraktığı bu sır yükü çocuklarına miras kalmıştır. cavidan'ın kocası nuri'nin kaleme aldığı günlükte yazılanlardan öğrendiğimiz “benjamin ağabey” de sivrihisarlı bir ermenidir ve sür-günden sonra bir daha türkiye'ye gelmemiş ve yaşamının son dönemini londra'da yaşamaktadır. nuri ile orada bir yerel briç turnuvası sırasında tanışan nuri, onun bu gerçeğini öğrendiğinde ona yönelik ifadeleri yüzünden pişmanlık duyarak, sivrihisar'daki 1915 tehcirine dair bilgilenme ihtiyacı duyar. aslında kendisi de annesi ve babasının ilişkisi bakımından

* *mihman* a. farsça. esk. konuk, misafir.

** *ukde* a. ar. 1. esk. *düğüm, yumru*. 2. mec. *içe dert olan şey*. (dil derneği sözlüğü, 3. baskı 2012)

örnekler: “geceleri bilhassa yatısı namazından sonra seccadede oturmuş, çocuk dilimle, içimde ukde olan meseleler hakkında allahla konuşur dururdum.” h. e. adivar. “yaphğım kabalığın affını bile dileyemedim. hâlâ. içimde ukdedir.” b. felek

önemli ve eski bir yaraya sahiptir. günlükte nuri ile benjamin arasındaki ilişki, dostluk, ihanet ve vicdan kavramları etrafında dile geti-rilmekte, bu ise cavidan'ın sonradan öğrenip yüzleştiği bir olgu olarak anlatılmaktadır. roman, kısa ama yoğun bir anlatıma sahiptir. ince ve zekice bir mizahla örölü metin, okuru sürekli düşünmeye sevk eden özlü sözler ve aforizmalarla doludur. yazarın kadın karakterlerin dünyasına dair güçlü bir empati ve hakimiyet kurduğu da belirtilir.

iki romanın karşılaştırması

özellik	mihman (2012)	ukde (2014/2016)
ana tema	80'lerden itibaren süregelen kürt sorunu, siyasi şiddet, bireyin iç hesaplaşması	1915 ermeni tehciri, kuşaklararası travma, suç, vicdan, yüzleşme
kurgu	çok anlatıcılı, polisiye gerilim unsurları taşıyan, iç içe geçmiş hikayeler	iç içe geçmiş iki ana hikaye, günlükler ve sırlar etrafında örülen bir yapı
karakterler	avukat, müdür, nalan, nezir gibi güncel siyasetin içinden veya ondan etkilenen kişiler	“bir” hidayet, nuru, benjamin gibi geçmişin ağırlığını taşıyan ve bugüne uzanan karakterler
tarihsel arka plan	1980'lerden 2000'lere türkiye'nin çatışmalı yakın tarihi	1915'ten günümüze uzanan, 20. yüzyıl başındaki büyük kırılma

ukde romanı üzerine konuşurken özellikle “öteki olmak”, “ötekileştirmek” ve “ötekileştirilmek” konularını, bunların birbirleriyle etkileşimlerini ve geçişimlerini düşünmek gerekir.

bunlar arasındaki ilişki, romanda statik ve birbirinden ayrı durumlar olarak değil, âdeta bir sarkaç gibi sürekli salınan, birbirinin içine geçen ve hattâ bazen aynı kişide vücut bulan trajik bir döngü olarak karşımıza çıkar.

ötekileştirilmek (dışlanma, mağduriyet ve travma)

romanın temelinde, büyük bir tarihsel travma olarak ermeni halkının maruz kaldığı şiddet ve zorunlu göç yatar. bu, kolektif ve acımasız bir **ötekileştirilme** halidir. bir grup insan, etnik ve dini kimlikleri nedeniyle ait oldukları tüm yerelerde daha önceki yaşamlarına göre tam tersi bir duruma maruz kalmışlar ait oldukları toplumun oluşturduğu **“biz”**in dışına itilerek, bir anda düşman ilân edilmiş, fiziksel olarak dışlanmış, yok edilmeye çalışılmıştır. benjamin ötekileştirilmiş bir toplumun bir bireyi olarak **“öteki”** olmuştur. bu durum, romandaki karakterlerin (özellikle benjamin ağabey ve ailesi gibi) hayatlarında derin, kapanmaz yaralar açmıştır. bu yara, sadece o dönemde yaşayanları değil, sonraki kuşakları da etkisi altına alan bir travmaya dönüşür. “ukde” kelimesi tam da bu noktada anlam kazanır: geçmişte yaşanan bu büyük ötekileştirilmenin yarattığı çözülmemiş acı, bir düğüm gibi kuşaktan kuşağa aktarılır.

öteki olmak (kimlik ve aidiyet sorunu, yalnızlaşmak, yoksunluk, eksilmek,)

romanda kendini “öteki” hisseden bir başka roman kahramanı ise **“nuri”**dir. nuri annesinin ilk eşi olan amcası genç yaşında ölünce, “töre” gereği evlenen bir bana ve annenin çocuğudur. onun doğumundan sonra anne ondan ayrılmış ve köyüne, babaevine dönmüştür. okula başlayana kadar annesiyle yaşadığı için pek bir şeyi fark etmeyen nuri, okula başladığı dönemde kalabalık bir evde yaşamasına karşın birden bire annesiz kalmıştır. bu nedenle kendisini baba evinde olmasına karşın hep o evin haricinde hissetmiş ve **“biz”**e dahil olamamış, annesini rüyalarında bile yakalayamamıştır. bu durumda öteki olma hâlini yaşamasına karşın doğrudan “ötekileştirilmiş” bir birey değildir. aslında burada babasıyla ölene kadar ilişki kurmayan annenin bu tutumu nedeniyle ikisi arasında bir seçim yapmaya zorlanan çocuk bir anlamda ötekileştirilmeye de maruz durumdadır.

aslında bunlara doğrudan dahil olmayan iki farklı insan cavidan ve gurbet de, biri nuri'nin erken

ölümü sonrasında onu yitirdiği için, diğeri de bu sırta en başta dahil edilmediği için dolaylı olarak da olsa kendi benzerlerine göre farklı bir anlamda “öteki” durumundadırlar.

kocasının günlüklerini okuyan **cavidan**, onun geçmişteki bir başka kadına duyduğu aşkı ve belki de ait olduğu dünyadan farklı bir dünyaya duyduğu merakı öğrenir. bu keşif, onu kendi evliliğinde, kendi bildiği hayatında bir “öteki” haline getirir mi? ya da belki de kocasının aslında hep bir “öteki” olduğunu fark eder. bu, bireysel ilişkilerdeki ötekiliğin, büyük tarihsel travmaların gölgesinde nasıl karmaşıklaştığını gösterir.

gurbet ise, büyük halasının sırlarına ortak olan doktor, geçmişte yaşanan dehşeti öğrendikçe, kendi aile tarihinin bu karanlık tarafıyla yüzleşir. kendini birden “failin torunu” olarak öteki konumunda bulur. bu, etnik bir ötekilikten çok, tarihsel ve vicdani bir ötekiliktir. toplumun rahatça unuttuğu bir şeyi hatırlamak zorunda kalan, bu yüzden de içinde bulunduğu topluma karşı bile bir yabancılaşma yaşayan kişidir.

ötekileştirmek (ihanet ve suç)

romanın çarpıcı karakterlerinden biri olan “bir” hidayet, işte bu travmanın diğer yüzünü, yani ötekileştiren tarafı temsil eder. hidayet, kendi can güvenliği ya da belki de yeni düzene eklemleme arzusuyla, daha önce içinde yaşadığı topluluğun (*komşularının, arkadaşlarının*) dışında kalanları, yani zaten ötekileştirilmiş olan ermenileri ihbar ederek onların katledilmesine veya sürülmesine âlet olur. bu eylemiyle, o da aktif bir **ötekileştiriciye** dönüşür. ancak bu eylem, onun ruhunda da onarılmaz bir hasara yol açar. ihanet ettiği insanların hayaletleri, belki de vicdan azabı olarak peşini bırakmaz ve bu “suç” da tıpkı mağduriyet gibi sonraki kuşaklara miras kalır. bu noktada önemli bir ayırım vardır: hidayet, ideolojik bir fanatikten çok, zayıf anında “öteki”nin üzerine basarak hayatta kalmaya çalışan trajik bir figürdür. üstelik de günün birinde yaptığının bir cezasına maruz kalmıştır. bu, sistemin sıradan insanı nasıl bir ötekileştiriciye dönüştürebileceğinin acı bir örneğidir.

roman bu üç olgunun birbirlerine benzer ve farklı yanlarına karşın aslında nasıl iç içe olduğunu göstermektedir. böyle bir bireysel ve toplumsal travmanın sonrasında, ortalık “sakinleştiğinde” ne olur? romanın günümüze uzanan katmanlarında, özellikle genç doktor ve hakime hanım üzerinden “öteki olmak” hâlini bu kez içeriden sorgularız. bu karakterler, olayların doğrudan faili ya da mağduru değildir ama geçmişin ağır yükünü taşırlar.

etkileşim ve geçişim: trajik döngü

işte asıl mesele bu kavramların birbirleriyle olan girift ilişkisinde yatar. romanda bu üç hal birbirinden ayrı ve sabit değildir:

mağdur, faile dönüşebilir mi? roman doğrudan bunu sorgular. “bir” hidayet, aslında içinden çıktığı toplumda (*müslüman türk toplumu*) belki de en alttakilerden biridir. kendi içinde bir “öteki” olma potansiyeli taşıırken, daha da güçsüz olanı hedef alarak failleşir. bu, ötekileştirilmiş olanın, kendinden daha ötekini bularak ötekileştiriciye dönüşmesi gibi korkunç bir mekanizmayı gösterir. travma, bir döngü halinde şiddeti yeniden üretebilir.

suçluluk ve mağduriyetin iç içe geçmesi: romanın günümüzdeki karakterleri, geçmişin hem mağdurlarının hem de faillerinin mirasçılarıdır. genç doktor, bir failin torunu olarak bir suçluluk duygusu taşıırken, aynı zamanda bu travmatik mirasın mağduru. bu yükü taşımak zorunda bırakılmıştır. bu noktada failin soyundan gelen de bir anlamda tarihin ötekisi haline gelir.

öteki olmak, için mutlaka ötekileştirilmek mi gereklidir?

hayır, bu *mutlak* bir zorunluluk değildir. ama romanın gösterdiği şey, “öteki” olma konumunun değişkenliği ve kırılabilirliğidir. sürekli bir tehdit altında olmak, kişiyi zamanla katılaştırabilir, içine ka-

patabilir veya başka savunma mekanizmaları geliştirmesine yol açabilir. bu durum, kişinin kendi içinde yeni “öteki”ler yaratmasına (*örneğin, kendisi gibi düşünmeyenleri dışlamasına*) neden olabilir. ötekileştirilmiş olmanın yarattığı sessizliği ve unutmayı böyle anlamak gerekir. ama bunlar aynı zamanda yeni ötekileştirmelere zemin hazırlayacak, onlara dair bilginin eksikliği nedeniyle aslında “ötekilik” ve “ötekileştirmek” fark edildiğinde ya da yüzleşildiğinde vicdanî bir sorgulama ve he-saplaşmayı, dolayısıyla utancı gündeme getirir.

“ukde”, bu üç kavramı bir insanlık durumu olarak bir arada ele almaktadır. “ötekileştirilmek” bir yara açar. “ötekileştirmek” bir suçu gündeme getirir, “öteki olmak” ise, bu yara ve suçun gölgesinde yaşamının getirdiği varoluşsal bir yalnızlık ve aidiyetsizlik hâlini dayatır. romanın gücü, bu hallerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığını, aksine tarihin, vicdanın ve unutuşun karmaşık, girift ilişkisi içinde sürekli birbirine dönüşebileceğini göstererek, okuru derin bir empati ve yüzleşmeye davet edişindedir. bu döngüyü kırabilmenin yolunun ise, ancak tüm bu karmaşıklığı ve birbirine geçmişliği anlamaktan geçtiğini ima eder.

burada gündeme getirilmesi gereken önemli bir nokta da bu üç kavramı “görmezden” gelmek, yok saymak bu olguların gelişmesinin, pekişmesinin öncelikli bir nedeni oluşturması gerçeğidir. “gör(e)-memek / görmezden gelmek” ile “yüzleşmekten kaçınmak” arasında da doğrudan bir bağlantı söz konusudur.

bu soru, da “ukde” romanının omurgasını oluşturan en can alıcı noktalardan birisidir. “öteki olmak”, “ötekileştirmek” ve “ötekileştirilmek” arasındaki trajik döngüyü besleyen ve kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlayan temel dinamik, “görmezden gelme” ve “yüzleşmekten kaçınma” tutumudur.

bu iki kavram, romanın dokusunda birbirini besleyen, iç içe geçmiş iki mekanizma olarak işler.

“gör(e)memek / görmezden gelmek” (*inkar ve unutuş*)

ukde’deki en büyük travma, sadece yaşanan şiddet değil, aynı zamanda bu şiddetin ardından gelen büyük suskunluk ve görmezden gelme hâlidir. bu, birkaç düzlemde şekillenir. toplumsal düzlemde tehcir ve katliamlar sona erdikten sonra, geride kalanlar ve onların çocukları, fail ve tanık olmasalar bile yaşananları “görmezden gelmeyi” âdeta bir hayatta kalma stratejisi olarak benimserler. olaylar konuşulmaz, sorular sorulmaz, acılar dile getirilmez. boşalan evler, el değiştiren mülkler, kaybolan komşular... bunların üzeri örtülür, hiç olmamışcasına yok sayılır, toplumsal olarak bu travma kolektif hafızadan silinir, gör(e)memeye çalışılır. bu, resmî bir inkâr politikasının ötesinde, gündelik hayatın içinde işleyen hemen herkesin etkin olarak katıldığı sessiz bir mutabakat, uzlaşma sonucunu doğurur. üstelik bu aslında toplumun dayatmasıyla da değil, bireysel düzlemdeki duruş ve tutumlar nedeniyle ortaya çıkar. romanın karakterleri de bu görmezden gelme hâlinin bir anlamıyla taşıyıcı unsurlarıdır. “bir” hidayet, somut çıkarı olsun olmasın yaptıklarının sonuçlarıyla yüzleşmek yerine, belki de kendini kandırarak yaşar. sonraki kuşaklar (*doktorun ailesi gibi*), geçmişte ortaya çıkmış bu “leke” bazen hissetseler de, bunu görmezden gelmeyi, bir “aile sırrı” olarak saklamayı tercih eder. büyük hala, sırrıyla birlikte ölmeyi seçer. bu görmezden gelme, yaranın üzerine atılan bir bandaj gibidir; ama yaranın iyileşmesini değil, içten içe iltihaplanmasını ve bir “ukde”ye dönüşmekten başka bir işe yaramaz.

“yüzleşmekten kaçınmak” (*erteleme ve bunun göstergeleri*)

görmezden gelme hali, doğrudan doğruya yüzleşmekten kaçınmanın ta kendisidir. ancak roman, bu kaçınmanın da bir bedeli olduğunu, yüzleşilmeyen her şeyin başka biçimlerde geri döndüğünü gösterir. yüzleşmekten kaçınılan geçmiş yani gerçekler, bir hayalet gibi karakterlerin peşini bırakmaz. gurbet, çok da yakın olmadığı büyük halasının sırlarına ortak olmak zorunda kalır. cavidan, ölü bir adamın günlükleri aracılığıyla onun geçmişiyi ve kendi evliliğinin bilmediği yönleriyle yüzleşir. bu, yüzleşmenin ertelenemeyeceğini, er ya da geç kapımızı çalacağını gösterir. kaçınmak, sorunu ortadan kaldırmaz; sadece onu daha karmaşık ve acı verici bir hâle getirir. bilinçdışına itilen travma-

tik anılar çeşitli belirtiler ve görüntülerle kendisini dışa vurur. romandaki ukdelerden birisi de budur. yüzleşilmeyen, konuşulmayan, görmezden gelinen geçmiş, karakterlerin hayatlarında anlam veremedikleri huzursuzluklar, korkular, takıntılar ya da nedensiz bir suçluluk duygusu olarak kendini gösterir. aslında bu, kolektif bir semptomdur. nesilden nesile aktarılan bu duygular, aslında ataların yüzleşmekten kaçındığı gerçekliğin birer yansımasıdır.

öte yandan mağdur olan taraf, yaşadığı travmanın görmezden gelinmesiyle (‘*sivrihisar*’da *mukatele olduğunu ilk defa senden işitiyorum*’ sözünü söyleyebilmek) ikinci kez ötekileştirilir. acısı inkâr edilen, dili susturulan, varlığı silinmeye çalışılan kişi, bu kez de tarihin ve hafızanın ötekisi haline gelir. bu, ilk travmadan daha derin ve onarılmaz bir yara açabilir. fail ya da failin mirasçıları, işlenen suçu görmezden gele-rek, suçla kurdukları bağı inkâr ederler. bu inkâr, onların kendilerini “iyi”, “masum” bir topluluğun parçası olarak görmelerini sağlar. ancak bu, sağlıklı bir kimliktir; çünkü geçmişin gölgesi üzerlerindedir. bu görmezden gelme, aynı dinamiklerin gelecekte yeniden üretilme riskini artırır. tarihten ders alınmazsa, benzer ötekileştirme mekanizmaları yeni “öteki”ler yaratmak için tekrar devreye girebilir. “öteki” konumundaki kişi ya da grup, görmezden gelinmenin getirdiği yabancılaşmayla başa çıkmak için bazen kendi içine kapanabilir, kendi tarihini ve acısını görmezden gelmeye başla-yabilir. “unut gitsin”, “eskidenmiş, geçmiş geçmişte kaldı” gibi söylemler, bir hayatta kalma refleksi olarak ortaya çıkabilir. ancak bu, köklerle bağı zayıflatan ve kimliği daha da kırılgan hale getiren bir savunma mekanizmasıdır.

görmezden gelme ve yüzleşme arasındaki gerilim bağlamında ukde romanı, bize şu derin gerçeği fısıldar: görmezden gelmek, yüzleşmekten kaçınmanın en yaygın biçimidir ve bu kaçınış, tam da kaçınılan şeyin (travmanın, suçun, ötekiliğin) pekişmesine, kemikleşmesine ve bir “ukde”ye dönüşerek kuşaklar boyu aktarılmasına neden olur. yüzleşmek ise, bu döngüyü kırmanın tek anahtarıdır. yüzleşmek, geçmişte olanı “görmek, fark etmek, onu adlandırmak, acısını ve sorumluluğunu üstlenmek ve nihayetinde onu konuşulabilir, paylaşılabılır kılmaktır.”

romanın bize imâ ettiği belki de budur. geçmişin hayaletlerinden kurtulmanın yolu, onları görmezden gelmek değil, tam tersine onlarla yüzleşmek, onlara bakmayı ve onları anlamayı göze almaktır. aksi takdirde, “ukdeler” çözülmeyi bekleyen düğümler olarak hep orada duracak, bireysel ve toplumsal hayatımızda gizli bir yük olarak varlığını sürdürecektir.

“aidiyet” ile “yalan” arasında bir bağ ya da ilişki

bu konu, ukde romanının önemli unsurlarından birisidir. bu iki olgu arasındaki ilişki, romanda sadece bir bağlantı değil, neredeyse birbirini var eden ve birbirinin içine geçmiş iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

romanın derinlemesine yorumladığımızda, bireysel ve kolektif kimliklerin çoğu zaman somut “gerçekler” üzerine değil, üzerinde uzlaşmış bazı “*yalanlar*” veya en az onun kadar sorumluluk doğuran “*suskunluklar*” üzerine inşa edilir. psikoloji ve sosyolojide buna “kurucu yalan” veya “sessiz, örtük, gizli uzlaşma” denir. bu coğrafyada tehcir sonrası oluşan yeni toplumsal düzen, yaşananların görmezden gelinmesi ve konuşulmaması üzerine kuruludur. bu ermenilerin bu olayları söz ederken kullandıkları “**medz yegern**” (büyük felaket) ile “**büyük suskunluk**” aslında aynı şeylerdir. çünkü o kolektif suskunluk bir yalanın kendisidir. kalanın “biz” olmasının hem koşulu hem de bedelidir. biz-den atılanlara yapılanları unutmak veya unutmuş gibi yapmaktır. bu yalan üzerine inşa edilen aidi-yet, zeminin altındaki dev bir boşlukla birlikte yaşamaya benzer.

burada anlatıldığı üzere bazen katmerlenir bu yalan ve sorumluluk. “bir” hidayet’in ailesi, onun ihanetini ve suçunu bir sır olarak saklayarak da aynı şeyi bir kez daha yapmış olurlar. ailenin birliği, bu sırrın (*yüz karasının*) konuşulmamasına, görmezden gelinmesine dayanır. aile üyeleri, birbirlerine ait olabilmek için bu yalanın etrafında kenetlenirler. ancak bu kenetlenme, sağlıklı bir bağdan

çok, ortak bir travmayı paylaşmanın getirdiği hastalıklı bir yakınlıktır. geçmişe dair yalanın veya suskunluğun bozulması, aidiyeti derinden sarsar. yalan söylendiği sürece aidiyet “güvenli”dir, ama aynı zamanda sahtedir ve bir gün bozulma, ortaya çıkma potansiyelini hep içinde taşıyacaktır. gurbet’in yabancılaşmasını biraz da böyle yorumlamak gereklidir. büyük halasının sırrını öğrenen genç doktor, birden kendi ailesine, hatta kendi kimliğine yabancılaşır. daha önce ait olduğunu sandığı dünya, üzerine inşa edildiği yalanla birlikte çöker. yalanın ifşası, aidiyetin sonu demektir. artık o, kendi ailesi içinde bile bir “öteki” hâline getirilmiş olur. aidiyetini kaybetmiş, gerçeğin ağırlığı altında ezilecek birisi olmaya en azından adaydır.

cavidan açısından da benzer sorunu gündeme getirebiliriz. kocasının günlükleri, evliliklerinin üzerine kurulu olduğu “bildiği” hayatın bir yalan olabileceği düşüncesi nuri’nin deftere yazabilecek bir sırrı olduğu düşüncesi kocasının ona ait olmadığı bir yanı olduğu konusunu aklına getirmiştir. her ne kadar günlük bunu doğrulaması da onun yaşamıyla ilgili bilmediği ve dahil olmadığı bu boyut “ait” olduğu dünyayı daha doğru (*geçmişteki bir aşk, farklı bir sınıf, farklı bir acı*) keşfetmesine yol açar. bu da onun eşin ölümü nedneyle fiilen bitmiş de olsa evliliğine dair duygularını sarsar.

aidiyetin dayattığı yalan (ait olmanın bedeli)

tüm bu olgu ve unsurları düşündüğümüzde herhangi bir gruba ait olmanın bedelinin çoğu zaman belirli yalanları kabullenmek veya belirli gerçekleri görmezden gelmek olduğunu görürüz. barış ince’nin “türklük sözleşmesi” kitabında çok açık bir şekilde etkenleri ve örnekleriyle anlattığı tam da budur. aidiyetin yarattığı hâl bazı şeyleri gerçekte olduğu gibi değil de gösterildiği gibi görmek ve kabul etmek, bir anlamda bu konularda doğrudan taraf olunması da bir çeşit “suskunluk yemini” etmiş gibi davranmayı gündeme getirir. çünkü ancak böylelikle ait oldukları toplumun bir parçası ya da unsuru olarak kalabilirler. atalarının yaşadığı veya yaptığı şeyleri sorgulamamaları, konuşmamaları gerekir. aidiyet, bir unutuş sözleşmesi gibi işler. “biz”den biri olmak, geçmişin karanlık odalarının kapısını aralamamayı gerektirir. bunun sonucu da bir tür “sahte kimlik” sahibi olunur. bir tür pasaport ya da özel olma belgesidir bu. bununla kişi gerçek duygularını, şüphelerini, acılarını bastırır ve toplumun kendisine biçtiği “masum” veya “iyi” kimliğini taşımaya sağlar. insanlar ait olmak, hissetmek için için sürekli olarak rol yaparlar ve bu rol, içlerindeki gerçekle yüzleşmelerini engelleyen bir yalanlar örgüsünün sonucudur.

bu süreç aslında bir kısır döngünün de nedenidir. yalan üzerine kurulu aidiyet, sürekli olarak yeni yalanlar üretir. geçmişle yüzleşmek, aidiyeti tehlikeye atacağı için ertelenir. erteleme, travmayı ve suçu daha da derinlere gömer, bunların hepsi de onu daha da çözülmez bir “ukde”ye dönüştürür. bu düğüm, hem bireysel ruhlarda hem de toplumsal hafızada bir ur gibi gelişir ve sağlıksızlığı büyütür. sonuç aslında kaçınılmaz olarak “öteki oluş” olacaktır. bu rahatsızlıkları hissedeni toplum şu ya da bu yolla bir ur gibi kesip atacaktır. oysa romanda hissettirildiği gibi sağlıklı bir aidiyet, ancak gerçekle yüzleşmekle mümkün olabilir. yalanlar üzerine inşa edilmiş bir “biz ” duygusu, en ufak bir sarsıntıda dağılmaya mahkûmdur. gerçek anlamda ait olabilmek, geçmişin karanlık yüzünü de kucaklayabilmeyi, onu konuşabilmeyi ve onunla hesaplaşabilmeyi gerektirir. ancak o zaman düğüm çözülebilir ve yara iyileşmeye başlayabilir.

sonuç olarak, “ukde”de aidiyet ve yalan, bir madalyonun iki yüzü gibidir. biri olmadan diğeri var olamaz gibi görünür. aidiyet, yalanı besler ve sürdürür; yalan da aidiyeti (*sahte de olsa*) ayakta tutar. ancak bu birliktelik, karakterleri ve toplumu sürekli bir iç çatışmaya, huzursuzluğa ve nihayetinde çözümsüz bir “ukde”ye mahkûm eder. romanın sorusu da tam olarak budur: gerçek bir aidiyet, yalansız mümkün müdür? ve eğer mümkünse, bunun bedeli nedir?

mustafa süttaş

14 mart 2026